

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Kur'an'a Göre Mü'minlerin Eleştirilebilirliği Meselesi

The Matter Of Criticizability Of Muslims According The Qur'an

Yazar / Author

Ahmet ABAY

Doç. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri

Kahramanmaraş/TÜRKİYE

ahmetabay70@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8284-8336>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 23/10/2018

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 21/12/2018

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2018

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Temmuz-Aralık / July-December

Yıl/Year: 16 **Sayı/Issue:** 32 **Sayfa /Page:** 1-31

Atıf/Citation: Abay, Ahmet. "Kur'an'a Göre Mü'minlerin Eleştirilebilirliği Meselesi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (Aralık 2018): 1-31.

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

Kur'an'a Göre Mü'minlerin Eleştirilebilirliği Meselesi

Özet

Bu çalışmada öncelikle, eleştirinin ne anlama geldiği, eleştiri yapılırken dikkat edilmesi gereken hususların neler olduğu ve eleştirinin faydaları üzerinde durulmuştur. Sonrasında Hz. Peygamber'e ve eşlerine yönelik eleştirilere kısaca değinilmiş; ancak daha çok Mü'minlerin eleştirildiği hususlar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda savaşın farz kılınması istendiği halde gereğini yapmada tereddüt etme ve kolay olana meyletme, ifk hadisesinde sergilenen tutumlar, Allah ve Rasûlünün önüne geçme, Rasûlüllaha uygun bir şekilde hitap etmeme, O'na rahatsızlık verme ve O'nu üzme, yapmadıkları şeyleri söylemeleri, namaz için bir araya geldiği esnada Hz. Peygamberi bırakıp dünyalıklara koşma, gereksiz şeyler hakkında soru sorma ve isteklerde bulunma gibi hususlarda Kur'an'da Mü'minlere yapılmış olan eleştirilere yer verilmiştir.

Neticede şu husus ortaya çıkmıştır ki; yanlış yapan kim olursa olsun eleştirilebilir. Böylece Mü'minler insafı, adaletli ve usulüne uygun olarak birbirlerini eleştirebilirler. Ayrıca Kur'an'da Mü'minlere yapılan eleştirilerin Mekki surelerden daha çok Medeni surelerde yoğunlaşması, eğitimin ilk aşamalarında fazlaca eleştirmemenin gerekli olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Eleştiri, Mü'min

The Matter Of Criticizability Of Muslims According The Qur'an

Abstract

In this study, we approach the concept of criticism, the points to be considered during the criticism as well as the beneficial aspects of the criticism. In addition, we shortly remind the critics about the prophet and his wives, we mainly focus on the criticisms about the Muslims. Indeed Muslims have been criticized on several

points, including the tendency to ease into difficulties, hesitancy to do what is required like war, although it is fierce, their attitude against 'A'isha after slander, to take precedence over Allāh and the prophet, to speak to the prophet inappropriately, to embarrass him and to make him sad, to say things they do not do, to leave the prophet during the ṣalāt, the tendency to material goods, to ask questions and to talk about useless things, etc.

After all, it is understood that everyone can be criticized, no matter the person. Muslims can criticize each other in a conscientious, fair and appropriate way. In the Qur'ān the criticisms of Muslims take place mostly in the Medina period than Mecca period. Thus it is convenient to conclude that there shouldn't be lots of criticizing in the early stages of education.

Keywords: Tafsīr, Qur'ān, criticism, Muslim.

Giriş

Son dönemlerde gerek ilmi gerekse siyasi çevrelerde yapılan eleştirilere aşırı tepkiler verildiği dikkat çeken bir husustur. Hatta eleştiri yapanların haklı olup olmadıklarına bakılmaksızın üzerine gidilmekte ve dışlanmaktadır. Buradan hareketle insanların birçoğunun tahammül edemediği hususlardan birisi olan eleştiri meselesini ele alma gereği duyduk. Çünkü birilerinin eksikliklerini gidermek ya da yanlışlarını daha güzele ve daha iyiye yönlendirmek için iyi niyetle yapılan eleştiriler/tenkidler dahi olumsuz karşılanmaktadır. Hâlbuki eleştirilmek, bir bakıma dikkate alınmak anlamına da gelmektedir. Zira birileri kimi davranışlarımızdan ötürü ya da söylediğimiz bazı sözler nedeniyle bizi eleştiriyorsa, onlar bizi önemsiyor demektir. Çünkü umursamadığımız insanların ne yaptıklarıyla ne de söyledikleriyle pek ilgilenmeyiz. O halde her yapılan eleştiriye karşı çıkmamak gerekir ve de, yapılan eleştiride haklılık payı var mıdır, ya da eleştiriler bizi daha güzele yönlendirebilir mi? diye düşünmek gerekir.

Eleştiri, dinin temel kaynaklarında örneklerini¹ gördüğümüz bir davranıştır. Kur'an, sebepsiz eleştiri yapmadığı gibi hiç kimseyi eleştiri dairesinin dışında da tutmamıştır. Yanlış hareket, kim tarafından gelirse gelsin, kimliği, aidiyeti ve inancı ne olursa olsun Kur'an tarafından mutlaka uyarılmış veya eleştirilmiş yahut da yadırganıp kınanmıştır. Ancak günaha meyletme ya da haktan ayrılma söz konusu olmamışsa bu takdirde eleştiri de söz konusu olmamıştır.² Nitekim Kur'an'ın ilk nesli olan sahabe, Hz. Peygamberin örneğinde böyle bir eğitimden geçirilmiştir. Hatta bizzat Hz. Peygamber, yapmış olduğu bazı davranışlar³ veya almış olduğu kararlar⁴ sebebiyle Allah Teâlâ tarafından eleştirilmiş ve ikaz edilerek nasıl hareket etmesi gerektiği kendisine bildirilmiştir. Bu durumdan da ne Hz. Peygamber'in ne de ashabının rahatsız olduğuna dair bilgiye rastlanılmamıştır. Çünkü biliyorlardı ki, Rableri bu yöntemle onları daha temize, daha güzel bir yaşam tarzına⁵ yönlendirmek istiyordu.

Bir insanın iyi ya da kötü taraflarını ortaya koyarak onu uyarmak, aslında ona yapılabilecek en büyük iyiliklerden biridir. Zira yapılan hataları düzelterek birinin bulunması kişi için büyük bir nimettir. Nitekim bu husus Kur'an'da gittikleri yolun yanlış olduğunu kendilerine bildirecek bir peygamber gönderilmedikçe kimseye azap edilmeyeceği⁶ ilkesi gereğince bir sünnetullah olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanların birilerine daha yararlı olabilmeleri, daha iyi hizmet edebilmeleri ve hizmet alabilmeleri için eleştirilere tahammül göstermeleri ve eleştirel düşünebilmeleri gerekir. Buradan hareketle

¹ Bk.: Enfal 8:67-69; Tevbe 9:43-46, 49, 81; Nur 24:12; Tahrim 66:1-3; Abese 80:1-10.

² Abdülkerim Bingöl, *Kur'an'da Eleştiri Mahiyeti ve Muhatapları* (Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2015), 48.

³ Enfal 8:67-69; Tevbe 9:84.

⁴ Tahrim 66:1-3.

⁵ Maide 5:6; Enfal 8:11; Ahzab 33:33.

⁶ İsra 17:15.

Kur'an-ı Kerim'de İşte Mü'minlerin her açıdan daha iyi bir konuma gelebilmeleri için onlarda eksik olarak görülen yahut da eleştirilen tutum ve davranışları inceleyip yapılması ve olması gerekenleri Kur'an penceresinden ortaya koymak, çalışmanın temel amaçlarından birisi olacaktır. Çünkü toplumun yapılan eleştirilere tahammül etme kültürünü kazanmaya ve eleştirel düşünebilmeye ihtiyacı vardır.

Öncelikle eleştiri/tenkid nedir? Eleştirinin sınırları ve faydaları nelerdir? Bu ve benzeri hususlar üzerinde duralım:

Eleştiri/Tenkid ve Eleştirel Düşünme

Arap dili ve edebiyatında “eleştiri” karşılığında daha çok nakd, bazen de “intikād”, “tenakkud” kelimeleri kullanılır.⁷ Sözlüklerde, “paranın gerçeğini sahtesinden ayırmak, cevizin içini çıkarmak, kuşun gagasıyla taneleri toplaması, sözün güzel ve kusurlu yanlarını ortaya koyup açıklamak”⁸ gibi manalara gelir.

Türkçe de “tenkid” yerine daha çok “eleştiri” kelimesi kullanılmaktadır. Buna göre eleştiri: “Bir insanın, bir eserin, bir konunun doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme; tenkid etme⁹ olarak tanımlanır.

Tenkid aynı zamanda değerini ortaya koymak amacıyla genelde sanat ve özelde bir edebiyat eserinin belirlenmiş ölçütlere göre incelenmesi ve analizini konu alan bilim dalıdır.¹⁰ Diğer bir ifadeyle eleştiri/tenkid, “bir durum karşısında kişinin düşünce ve görüşlerinin başkası gözüyle değerlendirilmesidir.” Bu durum tespit, analiz ve yorum içerir. Şöyle ki; eleştiri yapan kendi düşüncesine göre, bilgi ve deneyimlerine göre ve bunlardan çıkardığı sonuçlara göre kendi kanaatini belirtir. Bu eylem olaylara ya da durumlara farklı

⁷ Rahmi Er, “Tenkit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 458.

⁸ Halil b. Ahmed el-Ferahidi, *Kitabu'l Ayn* (Beyrut: Dar Kütübü'l İlmîyye, 1424/2003), 2:255; Ebu'l-Fadl Muhammed İbn Manzur, *Lisanu'l Arab* (Beyrut: Daru Sadır 1410/1990), 3: 425-427.

⁹ TDK Türkçe Sözlük, “Eleştiri”, 10. Baskı (Ankara 2005), 626.

¹⁰ Er, “Tenkit”, 40: 458.

açılardan bakabilmenin bir sonucudur. Ancak bu tespitler olumlu ya da olumsuz olabilir.¹¹

Eleştirinin tanımını yaptıktan sonra şimdi de “eleştirel düşünme”ye değinmenin yararlı olacağını düşünüyoruz. Çünkü eleştirinin kişiye sağlayacağı en önemli katkılardan biri, ona “eleştirel düşünebilme” becerisi kazandırmasıdır. Eleştirel düşünme; bireylerin amaçlı olarak yaptıkları, alışılmış olan tekrarların engellendiği, önyargıların, varsayımların ve bilgilerin sınındığı, değerlendirildiği, yargılandığı ve farklı yönlerinin, açımlarının, anlamlarının ve sonuçlarının tartışıldığı, fikirlerin çözümlenip değerlendirildiği, akıl yürütme, mantık ve karşılaştırmanın kullanıldığı ve bunun sonucunda da belirli fikirlere, kuramlara veya davranışlara varılan düşünme biçimidir.¹² Eleştirel düşünme; olaylara sınırlı bir çerçeveden bakmayı engelleyen, bireyin kendini ve çevresini sorgulamasını ve daha iyi algılamasını sağlayan, ön yargıları uzaklaştırmaya yardımcı olan ve çözüm üreten bir düşünme biçimidir.¹³ Bu nedenle günümüzde eğitimin en önemli amacı, değişik koşullara uyum sağlayabilecek, esnek ve açık düşünebilecek bireyler yetiştirmektir. Zira sahip olduğumuz varsayımlar, genellemeler, önyargılar, kalıp düşünceler dünyayı algılayışımızı ve davranışlarımızı da etkilemektedirler.¹⁴

Çağdaş eğitim yöntemlerinden biri olarak kabul edilen “eleştirel düşünme”nin ilk dönemlerden itibaren Kur'an tarafından muhataplarına öğretildiğini ifade etmek mümkündür. Zira başta Hz. Peygamber olmak üzere Mü'minlerin eleştirilmiş olmaları, birbirlerinin görüşlerini sorgulamaları, olaylara farklı şekillerde bakıp yorumlayabilme zeminini hazırlamıştır.

¹¹ <http://www.psikolojik.gen.tr/elestiri.html> 05.01.2018.

¹² Seyat Polat, *Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretiminin Çok Yönlü İncelenmesi* (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2014), 14-15.

¹³ Polat, *Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretiminin Çok Yönlü İncelenmesi*, 15.

¹⁴ S. Sadi Seferoğlu-Cenk Akbıyık, “Eleştirel Düşünme ve Öğretimi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 30 (2006):196.

Eleştirinin Sınırları ve Faydaları Nelerdir?

Yapılan eleştirinin yararlı olabilmesi için birtakım sınırlara dikkat edilmesi gerekir. Aksi halde yapılan eleştiriler yapıcı ve yararlı olmaktan çok zararlı ve yıkıcı olabilir. Özellikle de insanların değer ve inançları ile ilgili eleştiriler yapılırken kullanılacak üsluba azami dikkati göstermek gerekir. Bununla ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Allah'tan başkalarına yalvarıp yakaranlara sövmeyin ki, onlar da cehaletin verdiği nefretle Allah'a sövmesinler: Zira Biz her topluma kendi yaptıklarını güzel gösterdik...”¹⁵ Ayetin nüzülü ile ilgili olarak Mukatil b. Süleyman (Ö.150/767) şu bilgileri vermektedir: Hz. Peygamber ve bazı sahabiler müşriklerin putları ile ilgili kötü sözler söylüyorlardı. Bunun üzerine bazı müşriklerin de, “Muhammed ya ilahlarımıza hakaret etmekten vazgeçer ya da biz de onun Rabbine hakaret ederiz” demeleri üzerine bu ayet inmiştir.¹⁶ Bu ayetin tefsirinde Zemahşeri (Ö.538/1143) özetle şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Sebb” kelimesinin taşıdığı manalardan birisi de "eleştiri"dir. Buna göre ayet normal şartlarda yanlışlıkları ve kötülükleri eleştirmenin bir görev olduğunu, ancak eleştiri, daha ziyade zararlı ve yıkıcı bir sonuca yol açacaksa bu takdirde de ondan kaçınmak gerektiğini bizlere bildirmiş olmaktadır.¹⁷ Bu nedenle eleştiri yaparken kullanılan üsluba ve eleştiri ilkelerine özenle riayet etmek gerekir.

Eleştiride, üslubu etkileyen birçok olumsuz tutumla karşılaşmak mümkündür. Bunları bertaraf etmek için de şu hususlara dikkat etmek faydalı olacaktır:

- a) Öncelikle, eleştiri yaparken "benmerkezci" zihniyetten kaçınmak gerekir.

¹⁵ En'am 6:108.

¹⁶ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, thk. Ahmet Ferit (Beyrut: Dar Kütübü'l İlmiyye, 1424/2003), 1: 364; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *el-Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an* (Kahire 1431/2010), 5:109

¹⁷ Carullah Ebi'l Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf an Ğavamidu't Tenzil ve uyunu'l Ekavil fi Vucuhi'l Te'vil* (Beyrut: Dar el-Kütübü'l İlmiyye, 1437/2015), 2: 53.

- b) Aynı şekilde, eleştiriyi yaparken ana hareket noktası "tepkisellik" olmamalıdır. Bir diğer husus da, eleştiri dilinde "kabalık değil, yumuşaklık" ölçü olmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber'e de böyle öğretilmiştir. Uhud savaşı esnasında yaşanan bazı olumsuz davranışlar sebebiyle Hz. Peygamberin kendilerine kızacağını zanneden sahabilere karşı savaş sonrasında yumuşak bir üslup takındığı şu şekilde haber verilmektedir: *"Allah'ın rahmetinden dolayı, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlara mağfiret dile, iş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven, doğrusu Allah güvenenleri sever."*¹⁸
- c) Eleştiride durulması gereken sınır iyice belirlenmeli ve "abartı"dan uzak durulmalıdır.
- d) Ayrıca, eleştiride her türlü "hakareten kaçınmak" ve eleştirilen kişi ya da olaylarda güzel olan şeylerin görülüp "hakkı teslim anlayışı" esas olmalıdır.
- e) Eleştiri yaparken "insafı olmak" da riayet edilmesi gereken en önemli ilkelerden bir tanesidir. Yine, eleştiride "uç örnekler temel alınarak genelleştirmeler" yapılmamalıdır.
- f) Din ile ilgili konularda yapılan eleştiride ise, "dinin toptan ve yeniden inşası" şeklinde bir düşünce ön kabul haline gelmemelidir. Varsa problem olarak görülen hususlar ve anlayışlar onların üzerinde yoğunlaşılmalıdır.
- g) Eleştiride "belli bir standart" yakalanmalı ve olmazsa olmaz ölçü "adalet" olmalıdır.¹⁹
- h) Eleştirilen kişinin bilgi sahibi olması ve samimi yaklaşımı da eleştirinin ilkelerindedir. Eğer yapılan eleştiri doğru bilgiye dayanmıyorsa veya eleştiriyi yapan samimiyetten

¹⁸ Al-i İmran 3:159.

¹⁹ Bu konuda geniş bilgi için bk.: S. Kemal Sandıkçı, "Eleştiride Ölçü Ve Üslup Meselemiz", *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003): 452-457.

uzaksa, bu takdirde o eleştirinin hiçbir faydası olmamaktadır. Hatta bu eleştiri yapanlar kınanmaya maruz kalmaktadırlar. Zira Allah Teâlâ eleştirdikleri mevzularda bilgiden ve samimiyetten uzak olanları şu ifadesiyle kınamaktadır: “İnsanlardan kimi de vardır ki ne bir bilgiye, ne bir delile, ne de aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında tartışırlar.”²⁰ Diğer bir ayette ise bu tür insanların samimiyetsizlikleri ve böyle konuşmalarının amacı şöyle dile getirilmektedir: “Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler. Bunu sana ancak seninle tartışmak için söylüyorlar. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.”²¹ Dolayısıyla Allah’ın Zatı ve O’nun göndermiş olduğu kitap hakkında bilgisizce konuşmak, eleştirilmeyi ve kınanmayı gerektiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki; yukarıda zikredilen ölçütler dâhilinde yapılan eleştirinin muhatabına faydaları olacaktır. Çünkü yerinde, zamanında ve uygun koşullarda yapılan eleştiri, bir zarurettir. Eleştiri olmazsa her şey tabulaşır. Bazı insanlar ve onların kişisel tercihleri kutsallık zırhına bürünür. Eleştiri olmazsa, özgür düşünce olmaz. Eleştiri olmazsa, tefekkür olmaz, fikri gelişme olmaz. Eleştiri olmazsa, hayat durağanlaşır; gelişen ve devamlı değişen hayata ayak uydurmak mümkün olmaz. Eleştiri olmazsa, beşer hayatının her an bir değişim ve dönüşüm arz eden keyfiyeti ihmal edilir. Mazi, hal ve istikbal arasındaki ahengin sürekliliği gereken şekilde kurulamaz. Eleştiri olmazsa ilmin, düşüncenin ve medeniyetin ilerleyişi göz ardı edilir, hatta ilerleme diye bir şey olmaz.²²

Eleştiri, eleştirilen kişiye çalışmasını zenginleştirme dinamiği kazandırır. Eleştirilen kişinin aleyhinde ya da lehinde serdedilen görüşler, yapılan çalışmanın daha da gelişmesine destek olur. Zira eleştirilen; bu etkiyle çalışmasını yeniden gözden geçirecek, daha

²⁰ Hac 22:8.

²¹ Zuhruf 43:58.

²² Sandıkçı, *Eleştiride Ölçü Ve Üslup Meselemiz*, 451.

zengin bir çalışma olanağına kavuşacaktır.²³

Kısacası; eleştiri, eksikliklerin tamamlanması ve yanlışların giderilmesi, davranışların güzelleşmesi ve mükemmele ulaşma çabası için gerekli ve faydalıdır. Eleştiri faydalı olduğu içindir ki, Yüce Yaratıcı da kullarını daha güzele ulaştırmak gayesiyle yaptıkları yanlışlardan veya hatalı kararlarından dolayı onları eleştirmiş ve böylece onları doğruya yönlendirmiştir. Kur'an'a bakıldığında; kimlerin eleştirildiği ve eleştirilen konular farklılık arz etmektedir. Kur'an-Kerimde Ehl-i Kitap,²⁴ Kâfirler,²⁵ Müşrikler,²⁶ Münafıklar,²⁷ İblis²⁸ ve Mü'minler çeşitli konularda eleştirilmiş-lerdir. Bu çalışmada ise bizler konuyu, "Kur'an'da Mü'minlerin eleştirildikleri hususlar" bağlamında ele alacağız. Böylece Ehl-i Kitabın, Kâfirlerin, Müşriklerin, Münafıkların ve İblisin eleştirildikleri hususlar bu makalenin kapsamı dışında olduğu için de burada bunlara değinilmeyecektir.

Kur'an'da Mü'minlerin Eleştirildikleri Hususlar

Kur'an-ı Kerimde Mü'minlerin yapmış oldukları bazı davranışlardan dolayı eleştirildikleri görülmektedir. Bu eleştirinin yapılış gerekçeleri de Kur'an'da zikredilmektedir. Mesela; Bedir savaşının öncesi ve sonrasında detaylı bir şekilde anlatıldığı Enfal Suresinin 2. ve 3. ayetlerinde²⁹ mü'minlerin sahip olmaları gereken özelliklere değinildikten sonra 5-7. ayetlerde³⁰ bu özelliklerin gereği olan emir-

²³ <http://www.psikolojik.gen.tr/elestiri.html> 05.01.2018.

²⁴ Cuma 62:5.

²⁵ A'raf 7:176.

²⁶ Tevbe 9:28.

²⁷ Bakara 2:12-13; Münafikun 63:5.

²⁸ Kehf 18:50.

²⁹ "Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir. Onlar namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayan kimselerdir." (Enfal 8:2-3).

³⁰ "(Onların bu hali,) mü'minlerden bir gurup kesinlikle istemediği halde, Rabbinin seni evinden hak uğruna çıkardığı (zamanki halleri) gibidir. Hak ortaya çıktıktan sonra sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi (cihad hususunda) seninle tartışıyorlardı. Hatırlayın ki, Allah size, iki tайдeden (kervan veya Kureyş ordusundan) birinin sizin olduğunı vadediyordu; siz de kuvvetsiz olanın (kervanın)

lere teslimiyeti göstermeyen Mü'minler bu tutumlarından dolayı eleştirilmektedirler. Şöyle ki; farz kılınan savaşa katılma konusunda tereddüt gösteren, yola çıktıkları halde gönülsüz davranan ve savaşmayı değil de kervanın peşi sıra gitmeyi tercih edenler bu tutumları sebebiyle itaba/eleştiriye muhatap olmaktadır. Çünkü onlardan beklenen şey Allah'ın emirleri karşısında teslimiyet gösterip *"işittik ve itaat ettik"* demeleridir.

Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın şu buyruğu da Kur'an'da Mü'minlerin niçin eleştirildiğinin en güzel açıklamalarından biridir: *"Eğer inanmış insanlarsanız, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır"*³¹

Görüleceği üzere İnsanın olduğu yerde hataların ve yanlışların olması da kaçınılmazdır. Bu nedenle Mü'minler de tıpkı diğer insanlar hata yapmışlardır. Allah Teâlâ da onlara bu hatalarından dönmeleri için uyarı mahiyetinde eleştiriler getirmekte ve onları en güzele ulaştırmak için yönlendirmektedir. Çünkü Kur'an'ın temel amacı, *"en doğru olana iletme"*³²tir. İşte bu gerekçelerle başta Hz. Peygamber, Hz. Peygamberin eşleri ve Mü'minler bazı sözlerinden ve davranışlarından dolayı ikaz mahiyetinde bir takım eleştirilere maruz kalmışlardır. Şimdi ise buradan hareketle günümüzde Müslümanların birbirlerini eleştirirlerken nasıl hareket etmeleri gerektiği, birbirlerine yaptıkları eleştirilerin sınırının ne olduğu, eleştiri üslubu ve içeriğinin nasıl olması gerektiği gibi hususlara cevap aranacaktır. Fakat şu hususu belirtmekte fayda vardır: Bu çalışmadaki temel amaç Mü'minlerin eleştirildiği hususlar üzerinde durmak olduğundan Hz. Peygambere yapılan itaplara/eleştirilere kısaca değinilecektir.³³

---

sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve (Kureys ordusunu yok ederek) kâfirlerin ardını kesmek istiyordu." (Enfal 8:5-7).

³¹ Nur 24:17.

³² İsrâ 17:9.

³³ Hz. Peygambere yönelik Kur'an'da yer alan itab/eleştirilerin detayları için bk.: Ahmet Öz, *"Kur'an'da Hz. Muhammed'e Yapılan İkazlar"*, Marife Bilimsel Birikim

Hız. Peygamber'e Yapılan Eleştiriler

Hız. Peygambere yönelik olarak, almış olduğu kararlar ve yapmış olduğu davranışlardan ötürü yapılan eleştirileri ifade ederken nüzul sıralamasını dikkate alarak işaret etmeye gayret edeceğiz. Bunun sebebi bu itapların/eleştirilerin tarihi seyrini görebilmektir. Yani bu uyarılar her dönemde mi yapılmıştır; yoksa ilk dönemlerde daha fazla mı olmuştur? sorusunun cevabını bulmak amacındayız.

Hız. Peygambere yapılan itapları/eleştirileri şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- a) İbn Ümmi Mektûm olayı,³⁴
- b) Fakirleri bırakıp dünyanın ziynetini istemesi hususunda uyarılması,³⁵
- c) Bedir esirleri,³⁶
- d) Zeyd b. Harise ve Zeyneb binti Cahş hadisesi,³⁷
- e) İyice araştırmadan acele karar vermesi,³⁸
- f) Allah'ın kendisine helal kıldığını yasaklaması,³⁹
- g) Tebük seferinde münafıklara izin vermesi,⁴⁰
- h) Münafıklara ve ölen müşrik akrabalara istiğfar dilemesi,⁴¹
- i) Münafıkların cenaze namazını kılmasıdır.⁴²

Bize göre " Rasûlüllah'a yapılan eleştirilerin büyük bir kısmı Hız. Adem'in yaratılması esnasında meleklerin itirazları sebebiyle

---

Dergisi 11/3 (Aralık 2011): 55-76; Abdülkerim Bingöl, "Kur'an'da Hız. Muhammed'e Yönelik Eleştiriler" Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/13, (2016): 51-67; Recep Demir, "İtâb Ayetlerinin Şii Yorumu: Tabâtabâi Örneği", İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi 7/4 (Nisan 2016):1059-1078; İhsan Arslan, "Kur'an'da Eleştiriler Kültürü: Peygamber Örneği," *Ekev Akademi Dergisi* 15/48 (2011): 91-106.

³⁴ Abese 80:1-10.

³⁵ Kehf 18:28.

³⁶ Enfal 8:67-68.

³⁷ Ahzab 33:37.

³⁸ Nisa 4/105:113.

³⁹ Tahrir 66:1-2.

⁴⁰ Tevbe 9:43-48.

⁴¹ Tevbe 9:80, 113.

⁴² Tevbe 9:84.

eleştirilmeleri gibidir. O ayetlerde Meleklerle yapılan eleştiri onların isyan etmeleri sebebiyle değil kalplerde oluşması muhtemel tehlikeli düşünceler ve uygun olmayan davranışlar yüzündendir. Nitekim Rasûlüllah'ın eleştirildiği; savaşa katılmama konusunda izin isteyenlere izin vermesi,⁴³ kendi nefislerine ihanet edenlere arka çıkması,⁴⁴ Zeyd'e eşini boşamaması için yaptığı tavsiyesi⁴⁵ ve benzeri durumlar tıpkı meleklerin eleştirilmesi gibidir.⁴⁶ Hz. Peygamberin eleştirildiği hususların Mekke'de nazil olan ayet ve surelerden -Abese ve Kehf dışında- daha çok Medeni surelerde bulunuyor olması dikkate alındığında şu sonuca ulaşmak mümkündür: Bir iş öğrenilip iyice kavranmasına rağmen hala hatalar oluyorsa eleştirilerin dozu artmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, risâletin ilk dönemlerinde fazlaca eleştiriye muhatap olmamıştır.

Dikkat çeken bir başka husus da Hz. Peygamberin eleştirildiği noktalar kişisel meseleler -Tahrim meselesi hariç-⁴⁷ olmaktan ziyade toplumda yaşayan diğer bireyleri de ilgilendiren hususlardır. Buradan hareketle şu ifade söylenebilir. Kişi, başkalarını ilgilendiren konularda ilgili bir şey yapacak veya bir adım atacaksa çok dikkatli olmalıdır.

Hz. Peygamber ile ilgili hususlar kısaca hatırlatıldıktan sonra şimdi de Mü'minlere ve Hz. Peygamberin eşlerine yapılan eleştirilere yer vermek istiyoruz.

Hz. Peygamberin Eşlerinin Eleştirilmesi

Hz. Peygamberden sonra o'nun Ehl-i beytine yani aile efradına sözün getirilmesinin temel nedeni; eğitim, yönetim, denetim gibi işleri yüklenmiş kişilerin gerek fertlere gerek toplumlara ve gerekse

⁴³ Tevbe 9:43.

⁴⁴ Nisa 4:107.

⁴⁵ Ahzab 33:37.

⁴⁶ Bk. Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mansur el-Maturidi, *Te'vilatu Ehli's Sunne*, Thk. Mecdi Basallum (Beyrut: Dar el-Kütübü'l İlmiyye, 1426/2005), 1: 416.

⁴⁷ Tahrim 66:1-3.

ailelere olarak örnek olmaları nedeniyledir.⁴⁸

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in eşleri dahi olsa, yanlış yaptıklarında uyarılmışlar ve eleştirilmişlerdir. Şu ayeti bu bağlamda aktarabiliriz: “*Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salvereyim. Eğer Allah'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*”⁴⁹

Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Aişe veya diğerlerinden gelen dünyevi istekler üzerine Hz. Peygamber'in onlara yaklaşık bir ay süreyle tavır koyduğu aktarılmaktadır. Sonrasında ise “tahyir/tercihte serbest bırakma” ayetleri adı verilen bu ayetlerin indiği rivayet edilmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla birçok müfessir tarafından da dikkat çekildiği üzere söz konusu ayetlerde Hz. Peygamberin eşleri dünyalık şeylere meylettiklerinden dolayı eleştirilmektedirler.⁵¹

Hz. Peygamberin eşlerine yapılan bu eleştiri aslında onlara verilen değerın bir göstergesi kabul edilmelidir. Çünkü onlar, kadınlardan herhangi biri gibi değildirler⁵² Yaptıkları hayâsızlıklara iki kat günah,⁵³ itaat ve iyiliklerine de iki kat mükâfat⁵⁴ verileceği Kur'an'da haber verilmektedir. Bu durum, onların dünyalıklara bakışlarının herhangi bir kadın gibi olmaması gerektiğini göstermektedir. Zira Hz. Peygamberin eğitiminden geçmiş ve o'na eş olmuş biri, o'nun baktığı yerden hayata bakmalıdır. Aksi halde ise, tercihini yaparak ya Allah'ı, Rasûlünü ve ahireti ya da dünya refa-

⁴⁸ Heyet, *Kur'an Yolu*, (Ankara DİB Yayınlar 2014), 4:380.

⁴⁹ Ahzab 33:28-29.

⁵⁰ et-Taberi, *el-Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, 9:222; Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed el-Vahidi, *el-Veciz fi Kitabillah'il Aziz* (Beyrut: y.y., 1415/1995): 864.

⁵¹ Bk.: et-Taberi, *el-Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, 9:222; el-Maturidi,, *Te'vilatu Ehli's Sunne*, 8:375; Ebu Cafer Muhammed b. Hasan et-Tusi, *et-Tibyan fi-Tefsiri'l Kur'an*, Thk. Ahmed Habib Kasir el-Amili (Beyrut: Dar İhya-u Turasi'l Arabi, ts.), 8:332-333.

⁵² Ahzab 33:32. Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed el-Vahidi, *el-Veciz fi Kitabillah'il Aziz* (Beyrut: y.y., 1415/1995): 864.

⁵³ Ahzab 33:30.

⁵⁴ Ahzab 33:31.

hını ve süslerini tercih etmelidir.

Hz. Peygamberin eşlerinden bazılarının eleştirildikleri konulardan birisi de eşler arasında sır olarak konuşulan hususların üçüncü kişilere ulaştırılması meselesidir. Bu durum ayetlerde şu şekilde bildirilir: “*Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: Bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber: Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi.*”⁵⁵

Ayetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak farklı rivayetler zikredilmektedir.⁵⁶ İbn Abbas'ın Hz. Ömer'e dayandırarak aktardığı rivayete göre; Rasûlüllah, eşi Hafsa'nın evde bulunmadığı bir sırada diğer eşi Mâriye'yle onun odasında beraber olmuşlardı Hafsa bundan haberdar olunca da üzüntüsünü belirtmiş ve darılmıştı. Rasûlüllah da Hafsa'ya, bundan böyle Mâriye'yi yatağına almayacağını söylemiş ve bunu gizli tutmasını ona tenbihlemişti. Hafsa ise bu konuyu Hz. Âişe'ye açıklamış, bunun üzerine bu ayet nâzil olmuştur. Hz. Aişe olayı şu şekilde aktarmaktadır:

Bir gün Hz. Peygamber, Zeyneb bint Cahş'ın⁵⁷ odasında biraz fazlaca kalmış ve orada bal şerbeti içmişti. Ben ve Hafsa birbirimizi tembihleyerek, Allah Rasûlü hangimizin yanına gelirse o'na, "Sende Meşe ağacı zamkı kokusu alıyorum. Yoksa sen Meşe ağacı zamkı mı yedin?" diyecektik. Nitekim Hz. Peygamber yanımıza geldiğinde o'na bu soruyu sorduk Hz. Peygamber de, "Hayır, Zeyneb bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içtim, bir daha asla içmeyeceğim." bu-

⁵⁵ Tahrim 66:1-3.

⁵⁶ el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, Thk. İ'sam b. Abdu'l Muhsin el-Humeydan (Demmam: y.y., 1412/1992): 438-441; Bedrettin Çetiner, *Esbab-ı Nüzul* (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.) 2:896-898.

⁵⁷ Bal yeme olayında zikredilen isimler rivayetlere göre farklılık arz etmektedir. Rivayetlerde zikredilen isimler şunlardır: Hafsa, Zeyneb binti Cahş, Ümmü Seleme ve Sevde binti Zema'. el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, 438-441; Çetiner, *Esbab-ı Nüzul*, 2:896-898.

yurdu.⁵⁸ Ayetin içeriğine ve nüzul sebebi olarak zikredilenlere bakıldığında, Hz. Peygamberin eşleri yapmamaları gereken bir şey yapmışlar ve bundan dolayı da eleştirilmişlerdir. Hatta yanlış bir yola girdiklerinden dolayı tevbe etmelerinin kendileri için daha iyi olacağı hatırlatılmış ve eğer peygambere karşı bir işbirliği içerisinde olarlarsa bu takdirde o'nun dostunun Allah, Cebrail, salih Mü'minler ve melekler olacağı belirtilerek uyarılmışlardır.⁵⁹

Mü'minlere Yapılan Eleştiriler

Hz. Peygamber ve eşleri, almış oldukları kararlar sebebiyle zaman zaman eleştirildikleri gibi bazen ashâb -ifk hadisesinde olduğu gibi- bazen de bir kısım Mü'minler söz ve davranışlarından dolayı eleştirilmişlerdir. Burada da Hz. Peygamber'in eleştirildiği hususları ele alırken takip ettiğimiz usule sadık kalarak nüzül sırasını dikkate almak suretiyle konuları ele alacağız. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Mü'minlerin eleştirildikleri hususları şu şekilde ifade etmek mümkündür.

1- Savaşın Gereğini Yapmada Tereddüt Etmek ve Böylece Zorluklara Karşı Mücadele Verememek

Müslümanlar Mekke'de müşriklerden gördükleri eziyetlerden usanmışlar; bu sebeple de bazı Müslümanlar "*Keşke cihad hakkında bir sure indirilmiş olsaydı*"⁶⁰ demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ cihadı onlara farz kılınca bazı Mü'minler ve özellikle de münafıklar bundan hoşlanmamışlardı. İşte bu durum neticesinde bu kişiler şu ayetle eleştirilmişlerdir: "*Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*"⁶¹

Hatta ayetlerden şunu öğrenmekteyiz ki; savaşa gitmede tereddüt edenler eleştirildiği gibi kimi ayetlerde de savaş sonrasında

⁵⁸ el-Vahidi, *el-Veciz fi Kitabillah'il Aziz*, 1112; el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, 438-441.

⁵⁹ Tahrir 66:4.

⁶⁰ Muhammed 47:20.

⁶¹ Bakara 2:216.

ganimetlere ulaşma konusunda sabırsız davrananlar eleştirilmişlerdir. Meselâ; Mü'minlerin bir kısmı Bedir Savaşı'nda ele geçirilen ganimetlerin kendilerine verilmesini istemişler ve bu uygulamanın kendileri için doğru ve haklarında hayırlı olduğunu düşünmüşlerdi. Bunun yanında savaşa karar vermek üzere istişare (danışma) yapılırken de, savaşmak yerine Mekkelilere ait kervanı ele geçirmenin faydalı olacağını ileri sürenler⁶² olmuştu.⁶³ İşte benzer tutum sergileyenler birbirlerine benzetilerek⁶⁴ aynı eleştirilerin muhatabı olmuşlardır.

2- İfk Olayında Sergilenen Tavır

İfk hadisesi, hicretin 6. yılında Hz. Peygamber öncülüğünde 'Benî Müstalik/Müreysi' seferine çıkılırken bu sefer sırasında Hz. Aişe'nin yaşadığı bir olayın kimi münafıklar tarafından fırsat bilerek onun hakkında uydurdıkları bir düzmedir.⁶⁵ Olayın sonrasındaki bazı gelişmeler Kur'an-ı Kerimde şu şekilde aktarılmaktadır:

“(Peygamber'in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir guruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Onlardan (elebaşılık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır. Bu iftirayı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsnu zanda bulunup da: Bu, apaçık bir iftiradır' demeleri gerekmez miydi? Onların (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancılardan ta kendileridir. Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lütuf ve merhameti üzerinizde olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi. Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi ol-

⁶² Bk.: Mukatil b. Süleyman, *Tefsir'u Mukatil b. Süleyman*, 2: 5.

⁶³ Heyet, *Kur'an Yolu*, 2: 666.

⁶⁴ Bk.: Enfal 8:5-7.

⁶⁵ İfk hadisesinin detayı için bk.: el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, 318-322; Heyet, *Kur'an Yolu*, 4: 58-59.

*madığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Sizler bu durumun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Hâlbuki bu, Allah katında çok büyük (bir suç)tur. Onu duyduğu-nuzda: 'Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftiradır' demeli değil miydiniz? Eğer inanmış insanlarsanız, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarmaktadır.*⁶⁶

Nûr Sûresi 24/11-20. ayetler arasında söz konusu edilen hadisede Hz. Peygamber'in etrafında yer alan Müslümanlar özetle şu hususlarda eleştirilmişlerdir: Bu iftirayı işiten erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsnü zanda bulunup: "Bu, apaçık bir iftiradır" demeleri gerekirdi. Bu iftirayı atanlar iddialarını dört şahitle ispatlamalıydılar. Toplumda bu iftira dilden dile dolaştırılmamalı ve hakkında bilgi sahibi olunmayan şey hakkında konuşulmamalıydı. Böyle bir şey duyulduğunda denilmesi gereken tek şey; "Bunu konuşup yaymak bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftiradır." olmalıydı. İşte, görüleceği üzere Mü'minler "ifk hadisesinde" istenilen tavır sergileyemedikleri için Allah Teâlâ'nın eleştirilerine maruz kalmışlardır.

Mü'minlerin eleştirilere maruz kalmalarının bir nedeni de, toplumda olan ya da olması muhtemel benzer olaylar karşısında onlara nasıl hareket edilmesi gerektiğinin öğretilmesidir. Çünkü topluluk içinde birçok kötülük, zamanında ve yeterli tepki gösterilmemesi sebebiyle yayılmakta ve yerleşmektedir. Erdemli bir toplumda ise güzel davranışlar açıkça gündeme getirilir ve takdir edilerek dile getirilir. Buna karşılık, çirkin ve kötü olaylar ise yalnızca gerektiği kadar dile getirilir ve erdem ölçülerine göre değerlendirilir, mahkûm edilir ve de bu durumun ıslah çareleri üzerinde durulur. Çünkü topluluk içinde erdemsizliğin yaygın hale gelmesi öncelikle yasaklarla ve cezalarla değil; toplumun erdem ve erdemsizlik karşısında takındığı tavırlarla engellenebilir.⁶⁷ Bu nedenle eleştiri doğru

⁶⁶ Nur 24:11-17.

⁶⁷ Heyet, *Kur'an Yolu*, 4:61.

bir zamanda ve yapıcı bir tarzda yapıldığında ancak yararlı olabilir. Eleştiriler bazen içlerinde yaptırım tehditleri taşıyıcılar dahi bu tehditler hata yapanların kendi hatalarını anlayıp benzer bir duruma düşmemelerine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda ifk hadisesinde de hem eleştirenin eleştirdiği kişiye olan merhametini hem de yanlış davranışlarını aynı şekilde sürdürdükleri takdirde karşılaşabilecekleri yaptırımları rahatça görebilmek mümkündür: “*Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi.*”⁶⁸ Tabi ki bu eleştirilerin fayda sağlamasının temel şartı, eleştirilenin eleştirene olan inancı ve güvenidir. Şu ayet uyarının inananlara yarar sağlayacağını ifade etmektedir: “*Eğer inanmış insanlarsanız, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır.*”⁶⁹ Eleştiri yapıp inanç ve güven yoksa eleştiri istenilen sonucu vermeyebilir.

3- Günaha Sebep Olabilecek Gizli Gizli Konuşmalar Yapmak

Kur'an, benzer davranışların tekrarlanmaması için aynı davranışları yapan kişilerin hali üzerinden uyarılar yapar. Bu uyarılardan biri de, gizli konuşma (necvâ) hadisesidir. Kur'an bu duruma şöyle işaret etmiştir: “*Gizli konuşmaktan menedildikten sonra yine o menedildikleri şeyi yapmaya kalkışarak günah, düşmanlık ve peygambere karşı gelme hususunda gizlice konuşanları görmedin mi?...*”⁷⁰ İbn Abbas ve Mücahid'in bildirdiklerine göre özetle; Rasullullah bir seriye gönderdiğinde Yahudiler ve münafıklar bir araya gelir ve aralarında gizlice konuşurlar, sonra da Mü'minlerin yanına gelip birbirlerine göz kırparak bakıştırlardı. Bu durumu gören Mü'minler ise, acaba sefere katılan akrabalarımıza bir şey oldu da bunlar bunun için mi böyle davranıyorlar diye endişe duyarlardı. Söz konusu durum Hz. Peygambere şikâyet edilince, bu ayetler

⁶⁸ Nur 24:14.

⁶⁹ Nur 24:17.

⁷⁰ Mücadele 58:8.

nâzil olmuş ve böylece bu gibi konuşmalar yasaklanmıştır.⁷¹ Yasağa uymayanlar üzerinden ise iman edenlerin bu konuda nasıl hareket etmeleri gerektiği öğretilmiş ve şöyle buyurulmuştur: “*Ey iman edenler! Aranızda gizli konuşacağınız zaman günahı, düşmanlığı ve Peygamber'e karşı gelmeyi fısıldamayın. İyilik ve takvayı konuşun. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun.*”⁷² Buna göre, eleştiri konusu yapılan hususa riayet edilmediğinde uyarılanlar eleştiride yer alan kişilerle aynı duruma düşerler.⁷³ Örnek olarak verilen ayetler dikkatlice değerlendirildiğinde, şu hususun görülmesi mümkündür: Eleştiri de bazen başkasının olumsuz davranışı örnek gösterilebilir ve bu olumsuz örnek üzerinden doğru davranış öğretilir. Bu durumda, gizli gizli konuşmak ve fısıldaşmak kötüdür. Özellikle de günaha, düşmanlığa ve yanlış anlamalara kapı aralama ihtimali varsa. Fakat sadaka yahut bir iyilik yahut da insanların arasını bulmayı isteyenin fısıldaşması müstesna.⁷⁴

Sonuç olarak denilebilir ki; Mü'minler sadece hayırlı işlerde ve de başkalarını olumsuz birtakım düşüncelere sevk etmeyecek bir tarzda ancak gizli konuşabilirler. Zira bunların dışındaki konularda; özellikle de düşmanlık ve masiyet hususundaki fısıldaşmalar Kur'an'da itap/eleştiri konusu edilmiş ve Allah'ın hoşlanmayacağı bir durum sayılmıştır.

4- Allah Ve Rasûlünün Önüne Geçmek

İnsanlar bir şey söyleyecek ya da yapacaklarsa nerede ve kimlerle birlikte olduklarına dikkat etmelidirler. Bu bağlamda, şayet söylenen sözler veya yapılan eylemler Allah ve Rasûl'ünün buyruklarının önüne geçiyorsa, bu takdirde orada problemler başlıyor demektir. Çünkü Mü'minler şöyle bir uyarıyla karşı karşıyadırlar: “*Ey*

⁷¹ el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, 410-411.

⁷² Mücadele 58:9 .

⁷³ “*Eğer bu uyarıya uymaz ve gereğini yerine getirmezseniz siz de onlar gibi aynı konuma düşersiniz. Çünkü gizli konuşmalar şeytandandır. Bu, iman edenleri üzmemek içindir. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, müminlere hiçbir zarar veremez. Müminler Allah'a dayanıp güvensinler.*” (Mücadele 58:10).

⁷⁴ Bk.: Nisa 4:114.

*iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.*⁷⁵ Ayetin nüzul sebebi hakkında farklı rivayetler zikredilmektedir.⁷⁶ Bu rivayetlerin ortak teması; bir mesele hakkında Allah ve Rasûl'ünün söylediğinin yok sayılması ya da O'nun henüz ne söyleyeceğini beklenilmeden harekete geçilmesidir. Burada Mü'minlere eleştiri yapılmasının nedeni "öncelik tercihlerinde" hata yapmalarıdır. Çünkü Allah ve Rasûl'ü bir konuda hüküm koymuşsa artık o konuda Mü'min erkek ve kadınların tercih hakları bulunmamaktadır.⁷⁷ İrade ve rızasını, Allah ve Rasûl'ünün irade ve rızasının önüne geçirme, önceliği ilâhî irâde ve rızaya vermeme⁷⁸ bu eleştirilerin temel gerekçesidir. O halde Mü'min kişinin kişisel görüşü ya da tercihi Hz. Peygamber tarafından duyurulan buyrukların ve/veya ahlakî ilkelerin üstüne çıkmamalıdır.⁷⁹ Zira bu konuda yapılan uyarılar dikkate alınmadığında amellerin boşa gitmesi⁸⁰ söz konusu edilmektedir.

5- Hz. Peygambere Uygun Bir Şekilde Hitap Etmemek, Onu Rahatsız Etmek ve Üzmek

Mü'minlerin maruz kaldığı eleştirilerin bir kısmı, direkt olarak Hz. Peygamber'e karşı sergilenmiş davranışlardan dolayıdır. Örneğin; Hz. Peygamber'e karşı sesi yükseltmek, birbirleriyle bağıra çağıra konuşulduğu gibi O'nunla da bağıra çağıra konuşmak,⁸¹ müsait olup olmadığı öğrenilmeden kapı önünden ısrarla ve yüksek sesle O'na seslenmek,⁸² bu tür davranışların bir kısmını ifade etmektedir. Mü'minlere yöneltilen bu eleştiriler daha çok adab-ı muâşeret kurallarına uymama sebebiyledir. Kur'an her yönüyle

⁷⁵ Hucurat 49:1.

⁷⁶ Bk.: et-Taberi, *el-Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, 10:271-272; el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, 385; Çetiner, *Esbab-ı Nüzul*, 5: 817-818.

⁷⁷ Ahzab 33:36.

⁷⁸ Heyet, *Kur'an Yolu*, 5: 87.

⁷⁹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 3: 1054.

⁸⁰ Hucurat 49:2.

⁸¹ Hucurat 49:2.

⁸² Hucurat 49:5.

Mü'minlerin davranışlarını güzelleştirmeyi hedeflediğinden, küçük-büyük ayırımı yapmadan kusur sayılabilecek tüm davranışları düzeltmeye çalışmıştır. Hatta Mü'minlerin fazlaca yapmadığı ama yapma ihtimali olduğu hususlar bile eleştiri ve uyarı konusu yapılmıştır. Örneğin; "*Ey iman edenler, 'raina/bizi gözet-güt' demeyin, 'unzurna' (bize bak) deyin ve dinleyin. Kâfirler için acı bir azap vardır.*"⁸³ Ayette hitap her ne kadar Mü'minlere olsa da muhataplar daha çok bu sözü söyleyen münafıklardır. Çünkü ayet "Kâfirler için acı bir azap vardır" tehdidi ile sona ermektedir.

Kur'an'da Hz. Peygamberin şahsına ve ev halkına karşı eleştirilen davranışlardan bir tanesi de, Mü'minlerin Rasûlüllah'ın evine giriş çıkışlarda ve orada kalacakları süre konusunda gereken hassasiyeti göstermemeleridir. . "*Ey iman edenler! Siz, bir yemeğe çağırılmadıkça, zamanını gözetmeksizin, Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak davet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde ise hemen dağılın, sohbe dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber'i üzmekte, fakat o (size bunu söylemekten) çekinmektedir. Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah'ın Rasûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlanmanız asla caiz değildir. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah)tır.*"⁸⁴

Kısacası kişi haklarına veya aile mahremiyetine zarar verebilecek davranışlar Kur'an'da eleştiri konusu yapılmıştır. Bu konuda yapılan eleştiriler ise, eleştiriye maruz kalanlar tarafından dikkatlice dinlenmeli ve problem olan davranışlar düzeltilmelidir.

6- Yapmadığı Şeyleri Söylemek

Mü'minde bulunması gereken özelliklerden biri de söz ve eylem birliğidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, sözü ve eylemi farklı kişiler

⁸³ Bakara 2:104.

⁸⁴ Ahzab 33:53.

eleştirilmekte ve davranışın Allah katında ağır sonuçları olacağı ifade edilmiştir: “*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında ağır (sonuçları) olan pek dehşetli bir davranıştır.*”⁸⁵

Kur’an’ın yaptığı bu uyarı, sadece söylenenle yapılan arasındaki tutarlılığı değil aynı zamanda sözlerin ve eylemlerin kendi içinde de tutarlılık taşıması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim, inkârcılara yönelik meydan okumalarından birini çelişmezlik ilkesine dayandırmakta, buna göre önce kendi verdiği bilgi ve haberlerin tutarlı olup olmadığı hususunda ilgili bir iç kontrol çağrısında bulunmaktadır: “*Kur'an'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı*”⁸⁶ Kur'an'ın bu ilkeye yaptığı vurgu İslâm âlimlerini öylesine etkilemiştir ki; tefsir, hadis, fıkıh gibi ilmî disiplinlerin oluşumunda çok geçmeden bu ilimlerde izlenen metotlar teorik olarak ifade edilmeye çalışılmış ve kısa bir süre içinde her bir dala ait metodolojiler ortaya konmaya çalışılmıştır.⁸⁷

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki; yapmadıkları şeyleri söyleyenler⁸⁸ ve yapmadıkları şeylerle öğrenmek⁸⁹ isteyenler kınanmakta ve nifaka meyilli olarak nitelenmektedirler.

7- İbadeti Bırakıp Ticareti Tercih Etmek

Yapılacak işler hususunda öncelik sırasına riayet etmeyen Mü'minler Kur'an'da bu davranışlarından ötürü eleştirilmişlerdir: “*Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha yararlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.*”⁹⁰ Ayetin nüzul sebebi olarak rivayet edilen haberlerin özeti şu şekildedir: Bir gün Hz. Peygamber cuma hutbesini irat ederken Medine'ye bir ticaret kervanının ulaştığı haberi duyulur. O zaman

⁸⁵ Saf 61:2-3.

⁸⁶ Nisa 4:82.

⁸⁷ Heyet, *Kur'an Yolu*, 5: 332.

⁸⁸ Al-i İmran 3:167; Maide 5:41.

⁸⁹ Al-i İmran 3:188.

⁹⁰ Cuma 62:11.

diliminde kıtlık olduğu için, gıda maddesi getirecek bir kervanın gelmesi dört gözle beklenmekteydi. Bu sesleri duyan cemaatin önemli bir kısmı ise o anda ibadet halinde olduklarını unutup yerlerinden fırlarlar ve o tarafa doğru koşmaya başlarlar; Bu esnada, mescitte sadece on iki kişinin kaldığı rivayet edilir.⁹¹ İşte bu durum üzerine söz konusu ayet inmiş ve bu noktada Mü'minler uyarılmışlardır.

Şunu bilmeliyiz ki; eleştiri konusu bu davranış, Müslümanlar tarafından her dönemde sergilenebilecek bir davranıştır. Bu nedenle de söz konusu husus es geçilmemiş ve önemi vurgulanmıştır. Öncelik ibadetlerde mi yoksa dünya eğlencesi ve ticarete mi? Doğru bir tercih yapılmadığı zaman Allah'ın hoşnut olmayacağı bir durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü sadece dünyayı ve dünyalıkları tercih edenlerin ahirette payları yoktur.⁹² İdeal olan hem dünyayı hem de ahireti dengeli bir şekilde talep etmektir.⁹³

8- Gereksiz Yere Soru Sormak ve İsteklerde Bulunmak

İnsanın öğrenmesinde etkili olan unsurlardan birisi de meraktır. Merak eden insan, merakını gidermek için araştırır ve gerekli soruları sorar. Bu güzel bir şeydir. Fakat gereğinden fazla merak veya yerli yersiz soru sormak doğru bir davranış değildir. Hatta bazı durumlarda, karşıdakini zor durumda bırakmak için de soru sorulabilmektedir. Bu nedenledir ki vahiy, muhataplarını eğitirken bu duruma değinmekte ve İsrailoğullarının Hz. Musa'dan yersiz ve hadsiz istek⁹⁴ ve soruları nedeniyle kınandıklarını ve Müslümanlara da onlar gibi davranmamaları gerektiğini hatırlatmaktadır: *"Yoksa siz de Elçinizden, daha önce Musa'dan istendiği gibi bir takım isteklerde bulunmak mı istiyorsunuz? Kim imanı küfürle değiştirirse, şüp-*

⁹¹ Buhârî, "Tefsir", 62; el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, 428-429; Heyet, *Kur'an Yolu*, 5: 353.

⁹² Bakara 2:200.

⁹³ Bakara 2:201.

⁹⁴ Bakara 2:55; Nisa 4:153.

*hesiz (o), dümdüz yolu sapıtmıştır.*⁹⁵

Aynı şekilde bazı insanlar kimi zaman gereksiz yere ve laf olsun diye soru sorarlar. Biraz sabırlı davransalar sordukları şey açıklanacaktır yahut da bir amaca binaen cevap söylenmiyordur. Zira söylediğinde muhatapları sıkıntıya sokabilecek veya onlara fazladan bir sorumluluk yükleyecek bir durum meydana gelebilecektir. İşte bu bağlamda Kur'an'da bu ve benzeri durumlarda soru soran Mü'minler eleştirilmişlerdir: "*Ey iman edenler, açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken onları sorarsanız, size açıklanır. Hâlbuki Allah onlardan geçmiştir. Allah bağışlayıcıdır, halimdir. Sizden önce gelen bir toplum da onları sormuştu da sonra onları tanımaz olmuşlardı.*"⁹⁶ Ayetin nüzül sebebine bakıldığında verilmek istenen mesaj kanaatimizce daha iyi anlaşılacaktır. Bu ayetin nüzül sebebi ile ilgili birçok rivayet⁹⁷ olmakla birlikte birini aktarmakla yetineceğiz: Haccın farzietini bildiren ayet indiğinde Hz. Peygamber; "*Allah size haccı farz kıldı*" buyurmuştu. Bir sahâbî "Her yıl mı ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. Resûlullah soruyu duymazdan geldi. Sorunun üçüncü defa tekrar edilmesi üzerine ise Hz. Peygamber "*Şayet evet deseydim (her yıl haccetmeniz) farz olurdu. Siz ise buna tahammül edemezsiniz. Benim değinmediğim konularda soru sormayın. Sizden önceki bazı kavimler, peygamberlerine çok soru sormaktan ve sonra da bunlar üzerinde ihtilâfa düşmekten dolayı helak olmuşlardır. Şu halde size bir şeyi emrettiğimde onu yerine getirmeye çalışın, size yasakladıklarımın da kaçının.*"⁹⁸ buyurmuştur. O halde bir Müslüman; gereksiz, faydasız ve art niyetli sorular sormamalıdır. Bu konuda yapılan uyarıları dikkate almayanlar dün eleştirildiği gibi bugün de eleştiriye maruz kalacaklardır.

⁹⁵ Bakara 2:108.

⁹⁶ Maide 5:101-102.

⁹⁷ Bk.: el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, 211-212; Çetiner, *Esbab-ı Nüzul*, 1: 343-345.

⁹⁸ el-Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul*, 211-212; Heyet, *Kur'an Yolu*, 2:347-348.

9- Birilerine Duyulan Öfke Sebebiyle Adaletten Uzaklaşmak

İnsanları yanlış davranmaya iten sebeplerden birisi de başkalarına karşı duydukları kin ve öfkedir. Öfke, insanın sağlıklı karar vermesine mani olur. Bu öfke bize haksızlık yapan birilerine karşı ise daha büyük olur. Zira karar alınacağı veya onlar hakkında hüküm verileceği zaman öfke adaletin önüne geçebilmektedir. Bu noktada “Onlar da bize yapmıştı” bahanesi de zaman zaman yapılan yanlışın gerekçesi olabilmektedir. Tam da bu noktada vahiy devreye girmekte ve Mü'minleri benzer bir davranışa düştüklerinde eleştirerek böyle davranmama konusunda uyarmaktadır: “*Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun;*⁹⁹ *bu, takvaya daha çok yakışan (bir davranış) tır. Allah'a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir.*”¹⁰⁰ Nüzul sebebi olarak zikredilenlere¹⁰¹ göre ayet, Hz. Peygamberi öldürme girişimlerinde bulunan Yahudilere veya Müslümanlara zulmeden müşrik Kureyşlilere nasıl muamele edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü Kureyşli inkârcılar, hem hicretten önce hem de hicretten sonra Müslümanlara eziyet etmişlerdi. Mekke fethedilince de Müslümanların intikam duygusuyla hareket edip adaletten uzaklaşmalarını engelleyici bir tedbir olarak bu uyarı yapılmaktadır.

Zarar gördüğü bir topluma karşı insanda kin meydana gelebilir. Şayet bu kine rağmen kişi yine de o topluma karşı âdil davranabiliyorsa, o insan Allah için adaletin bayrağını ayakta tutuyor demektir.

Bu noktada, kendilerine kötülük edenlere karşı Müslüman nasıl hareket etmelidir? sorusuna ise şöyle cevap verilebilir: Müslümanlar siyasî, sosyal ve ekonomik bakımdan güçsüz oldukları

⁹⁹ Adaletten ayrılmama vurgusu aynı surenin 2. ayetinde daha önce vurgulanmıştı. Biz her iki ayeti birlikte ele alarak değerlendirme yaptık.

¹⁰⁰ Maide 5:8.

¹⁰¹ et-Taberi, *el-Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, 4: 313, 415.

dönemde ibadet ve öğretim özgürlüklerini kısıtlayanlara karşı, gün gelip de güçlendiklerinde kinle hareket etmeyeceklerdir.¹⁰² Fakat mabetlere ve eğitim-öğretim kurumlarına yapılan saldırılar onları yıkacak veya yok edecek bir boyuta gelmişse, bu takdirde durum farklılaşır; yani bu engelleyecek her türlü tedbir alınabilir.¹⁰³ Ama her hâlükârda adaletten ayrılmamak esas olandır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada elde edilen verilerden anlaşılmaktadır ki, eleştiri ve eleştirel düşünme Kur'an'ın yer verdiği hususlar arasında yer almaktadır. Nitekim başta Hz. Peygamberi, o'nun eşlerini ve Mü'minleri eleştirmesi bunun göstergelerinden biridir. Kur'an'ın eleştiri üslubunda en çok dikkat çeken hususlardan birisi de, eleştiri yıkıcı değil de yapıcı amaçla gerçekleştirmesidir. Ayrıca, muhatabı daha doğru ve güzel olana yöneltmek, yanlış ve hatalı olandan alıkoymak bu eleştirilerin temel noktasını oluşturmaktadır. Bununla beraber, eleştiriye maruz kalmak eleştirilenin değerini düşürmediği gibi onun daha güzel bir noktaya ulaşması için yapılmaktadır. Bir de, eleştirilen kişi bu eleştiriden rahatsız olma yerine Hz. Peygamber'in Abdullah İbn Ümmi Mektum'a davrandığı gibi, eleştiriye ve de eleştiren kişilere hoşgörülü ile yaklaşmalıdır. Çünkü eleştirilen kişi hangi konumda ve hangi kimlikte olursa olsun eleştirildiği hususlar üzerinde düşünmeli ve kendisine gösterilen doğru yolu takip etmelidir.

Muhatabın içerisinde bulunduğu durumu ve kişilik özelliklerini dikkate alarak yapılan eleştirilerin, muhatabın üzerinde etki etme oranı daha yüksektir. Tepkisel, toptancı, bilgiye dayalı olmayan, samimiyetsiz, insaf ve adaletten uzak eleştiriler faydadan çok zarar getirecektir.

Çalışmada elde ettiğimiz bir veri de, eleştirilerin Mekkî sûre-

¹⁰² Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2013), 5: 483-486.

¹⁰³ Bk.: Hac 22:40.

lerden daha çok Medenî sûrelerde yoğunlaşmasıdır. Buradan hareketle eleştiri ve tenkid konusunda şöyle bir ilke çıkarmak mümkündür: Eğitimin ilk aşamalarında fazlaca eleştirmemek gerekir. Çünkü muhataplar daha öğrenme aşamasındadırlar. Ama öğrenmeleri gerekenleri öğrendikleri halde hala yapmaları gerekenleri yapmayıp, yapmamaları gereken hataları yapıyorlarsa, işte o zaman eleştiriye ve tenkidi hak ederler. Bu nedenle, acemi birinin yapacağı hata ile usta birinin yapacağı hatayı bir tutmamak gerekir.

Kaynakça

- Arslan, İhsan. “Kur'an'da Eleştiri Kültürü: Peygamber Örneği”. *Ekev Akademi Dergisi* 15/48 (2011): 91-106.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*. 1. Baskı. İstanbul: 2013.
- Bingöl, Abdülkerim. *Kur'an'da Eleştiri Mahiyeti ve Muhatapları*. Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2015.
- _____ “Kur'an'da Hz. Muhammed'e Yönelik Eleştiriler”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2016): 48-72.
- Çetiner, Bedrettin. *Esbab-ı Nüzul*. İstanbul: Çağrı Yayınları ts.
- Demir, Recep. “İtâb Ayetlerinin Şii Yorumu: Tabâtabâi Örneği”. *İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 4:4, (Nisan 2016):1047-1082.
- Er, Rahmi. “Tenkidi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 458. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- el-Ferahidi, Halil b. Ahmed. *Kitabu'l Ayn*. Beyrut: Dar Kütübü'l İlmîyye, 1424/2003.
- Heyet: Karaman, Hayrettin- Çağrıcı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kafi- Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed. *Lisanu'l Arab*. Beyrut: Daru

- Sadır, 1410/1990.
- el-Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mansur. *Te'vilatu Ehli's Sunne*. Thk. Mecdi Basallum. Beyrut: Dar el-Kütübü'l İlmiyye 1426/2005
- Mukatil, b. Süleyman. *Tefsir'u Mukatil b. Süleyman*. Thk. Ahmet Ferit. Beyrut: Dar Kütübü'l İlmiye, 1424/2003.
- Öz, Ahmet. "Kur'an'da Hz. Muhammed'e Yapılan İkazlar". *Marife Bilimsel Birikim Dergisi* 11/3 (Aralık 2011): 55-76.
- Sandıkçı, S. Kemal. "Eleştiride Ölçü Ve Üslup Meselemiz". *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlan, 2003): 449-457.
- Seferoğlu, S. Sadi – Akbıyık, Cenk. "Eleştirel Düşünme Ve Öğretimi". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 30 (2006): 193-200,
- et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *el-Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*. Kahire: y.y., 1431/2010.
- et-Tusi, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan. *et-Tibyan fi-Tefsiri'l Kur'an*. Thk. Ahmed Habib Kasir el-Amili. Beyrut: Dar İhya-u Turasi'l Arabi, ts.
- el-Vahidi, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed. *el-Veciz fi Kitabillah'il Aziz*. Beyrut: 1415/1995.
- _____. *Esbabu'n-Nüzul*. Thk. İ'sam b. Abdu'l Muhsin el-Humeydan. Demmam: y.y., 1412/1992.
- TDK Türkçe Sözlük. "Eleştiri". Ankara, 2005.
- ez-Zemahşeri, Carullah Ebi'l Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşaf an Ğavamidu't Tenzil ve uyunu'l Ekavil fi Vucuhi'l Te'vil*. Beyrut: Dar el-Kütubu'l İlmiyye, 1437/2015.

The Matter Of Criticizability Of Muslims According The Qur'an

Summary

Criticism is a concept that can be seen in the fundamental sources of our religion. Qur'an neither criticized without reason nor excluded anybody from the circle of criticism. Like the prophet Muḥammad, his wives and the other Muslims has criticized for some of their behaviors.

Criticizing someone by stating the good and bad sides is one of the greatest favors that can be done. For, having someone to correct his mistakes is a blessing for a person. Thus, the Qur'an states this principle: no one would be punished until a messenger who says the good and the evil is sent.

In this study, we approach the concept of criticism, the points to be considered during the criticism as well as the beneficial aspects of the criticism. It is possible to state that, "critical thinking", agreed as a modern education method, is taught to its collocutors by Qur'an since the first eras.

Then we highlighted the benefits of criticism. The latter gives the criticized person a dynamic enrichment of his work. The opinions expressed or in favor of the criticized person support the further development of the work. Because this person will review his work and will have the opportunity to produce richer work. In short; criticism is necessary and useful to eliminate shortcomings and errors, to refine behavior and to achieve perfection.

Criticisms about the prophet and his wives has been reminded but mainly focused on the criticisms about the Muslims. Criticisms about the prophet examined in according to chronological order of sūras. These criticisms are incident of Ibn Umm Maktūm, warning about abandoning the poor and desiring the trappings of world, the prisoners of the Badr, incident of Zayd b. Harīsa and Zaynab bint Jaḥsh, rushing the decisions without further examinations, forbidding the ḥalāl, permitting the munāfiq in the Tabūk, praying for forgiveness to munāfiqs and dead mushriq relatives, praying the ṣalāt al-janāza for munāfiqs.

Criticisms of the prophet in the Qur'an are mostly take place in the Medinan sūras except al-ʿAbasa and al-Kahf. With this in mind it is possible to state that if mistakes occur even though a certain thing has been learned, the level of criticism increases. Thus the prophet did not face many criticisms in the early stages of his prophesy.

The wives of the prophet has been criticized about inclining to wealth, spreading the things that should stay between spouses.

In this study, we approach the concept of criticism, the points to be considered during the criticism as well as the beneficial aspects of the criticism. In addition, the criticisms about the prophet and his wives has been reminded but mainly focused on the criticisms about the Muslims.

Muslims have been criticized on several points, including the tendency to ease into difficulties, hesitancy to do what is required like war, although it is fierce, their attitude against 'Ā'isha after slander, to take precedence over Allāh and the prophet, to speak to the prophet inappropriately, to embarrass him and to make him sad, to say things they do not do, to leave the prophet during the ṣalāt, the tendency to material goods, to ask questions and to talk about useless things, etc.

When we take into account the situation and the nature of the interlocutor, the criticism made will have a better effect on him. Reactive critics, general critics, critics unfounded on knowledge as well as insincere and unfair criticism will bring more harm than good.

After all, it is understood that everyone can be criticized, no matter the person. Muslims can criticize each other in a conscientious, fair and appropriate way. In the Qur'an the criticisms of Muslims take place mostly in the Medinan sūras. Thus it is convenient to conclude that there shouldn't be lots of criticizing in the early stages of education.

Keywords: Tafsīr, Qur'ān, criticism, Muslim.